

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ СПОРТИВНИХ УБОЛІВАЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ФУТБОЛЬНИХ МАТЧІВ

Фатхутдінов В.Г.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України,*

У статті розглядаються питання особливості поведінки неповнолітніх футбольних уболівальників під час футбольних матчів. Досліджено психологічні особливості такої поведінки неповнолітніх та внесено пропозиції щодо зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій, в яких можуть брати участь неповнолітні під час проведення футбольних матчів

Ключові слова: натовп, футбольні уболівальники, особливості психології підлітків, етапи забезпечення безпеки, система профілактики

В статье рассматриваются вопросы особенностей поведения несовершеннолетних во время футбольных матчей. Исследованы психологические особенности такого поведения несовершеннолетних и внесены предложения по уменьшению риска возникновения чрезвычайных ситуаций, в которых могут принимать участие несовершеннолетние во время проведения футбольных матчей

Ключевые слова: толпа, футбольные болельщики, особенности психологии подростков, этапы обеспечения безопасности, система профилактики

In the article the questions of peculiarities of behavior of teenagers during the football matches are delivered. The psychological peculiarities of that behavior of teenagers are researched and the proposals of minimizing the risk of the appearance of extraordinary situations in which the teenagers could take place during the football matches were done

Keywords: crowd, football fans, the peculiarities of teenagers psychology, the stages of providing security, system of the prophylactics.

Масові заходи, пов'язані з проведенням футбольних змагань на сучасному етапі суттєво відрізняються від тих, що проводились раніше (принаймні, 10-15 років тому). Характерним для учасників цих заходів є об'єднання за віковим цензом, а також за ознаками соціальної чи політичної діяльності. Водночас, також змінився і склад учасників організації проведення цих заходів. Тому підтримка високого ступеня професійної готовності й працездатності працівників органів внутрішніх справ досягається ціною значних психоемоційних та фізичних навантажень, а виконання оперативних завдань насамперед залежить від необхідного рівня підготовки до дій в різноманітних умовах, пов'язаними з обмеженнями у просторі та часі.

Діяльність органів внутрішніх справ України щодо охорони громадського порядку носить різнобічний, багатогранний характер, вона подекуди буває не прогнозована і не передбачувана в своєму розвитку. Раптові зміни і ускладнення ситуації викликаються виникненням різних надзвичайних умов, в тому числі, групових порушень громадського порядку та масових заворушень, які можуть мати місце як на окремих спортивних об'єктах, в містах і населених пунктах при проведенні масових заходів чи іншому скупченні великої кількості людей.

Підвищена зацікавленість українських глядачів до футбольних матчів останніх сезонів обумовлена тим, що згідно рішення УЄФА організаторами чемпіонату Європи з футболу у 2012 році обрана Україна й Польща. У зв'язку з високою популярністю цього виду спорту актуального значення набувають питання забезпечення правопорядку та громадської безпеки, захисту громадян від хуліганства та агресії, яка нерідко проявляється з боку молодіжних неформальних груп та окремих спортивних фанатів. На особливу увагу заслуговує поведін-

ка неповнолітніх футбольних уболівальників. Масові заходи, в тому числі футбольні матчі – не лише поширений вид проведення дозвілля, а й сприятливе середовище для демонстрації особливого стилю поведінки і використання різних форм спілкування для реалізації спроб самовираження неповнолітніх.

Виконуючи взяті на себе зобов'язання відносно прав дітей при підписанні Конвенції ООН, ратифікованої Постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 року № 789-ХІІ, Україна проводить послідовну політику у сфері захисту прав дітей. Захист прав і законних інтересів дитини в Україні визнано стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і є одним із важливих напрямків діяльності Міністерства внутрішніх справ.

У своїй діяльності щодо захисту прав дітей МВС України керується Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та забезпечує виконання Законів України «Про попередження насильства в сім'ї», «Про соціальний захист бездомних громадян та безпритульних дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини».

Міністерством внутрішніх справ України вживаються організаційні та практичні заходи, спрямовані на захист прав та законних інтересів дітей. З цією метою широко впроваджуються новітні форми і методи роботи з дітьми, зокрема проводяться профілактичні заходи, якими охоплюються різні категорії дітей: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, підлітки, які за скоєння правопорушень перебувають на обліках в органах внутрішніх справ.

Широко використовується практика організації відвідування чергових частин органів внутрішніх справ,

державних науково-дослідних експертно-криміналістичних та кінологічних центрів, полігонів внутрішніх військ, Центрів практичної психології, музеїв, виставок та вищих навчальних закладів системи МВС, проведення спортивних змагань та конкурсів серед дітей, які перебувають на обліках в ОВС.

Проте, аналіз стану оперативної обстановки в середовищі неповнолітніх вражає. Так, лише впродовж 4 місяців 2011 року неповнолітніми або за їх участю вчинено 5943 злочини. Збільшилася кількість учинених тяжких та особливо тяжких злочинів – 3020, зокрема умисних убивств – 23 (у 2010 – 10) та крадіжок – 3959 (у 2010 – 3729).

Підрозділами кримінальної міліції у справах дітей за 4 місяці 2011 року розкрито 5683 злочини, з яких 1564 – тяжких та особливо тяжких.

У злочинній діяльності викрито 4498 неповнолітніх, з яких 604 – скоїли злочинів повторно. При цьому, майже чверта частина (24,4% - 1096) неповнолітніх скоювали злочини у групі.

Психологічним аспектам професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ під час забезпечення громадської безпеки та психологічному забезпеченню діяльності працівників міліції під час проведення масових спортивних заходів зокрема, приділяють увагу в своїх працях Л.І. Казміренко, В.Г. Андросюк, В.Ц. Абрамян, В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Л.І. Мороз, О.М. Морозов, О.В. Тімченко та інші дослідники. В даній статті автор намагається визначити деякі основні особливості.

Сьогодні футбол – культове явище. Значна увага з боку засобів масової інформації приділяється руху футболістів фанів – невід'ємної частини футбольного життя. Останнім часом не помічати їх стає все складніше. «Фанат – дванадцятий гравець на полі». Рахунки зводяться не тільки на полі, але і на трибунах, а подекуди і за їх межами. Нерідко в бійках на футбольному ґрунті приймають участь сотні людей. Футбол, перш за все, починає асоціюватися з масовим безладом, ніж з самим видом спорту.

Неоднозначними стали висновки експертів під час дослідження психології натовпу на прикладі безпорядків на Манежній площі в Москві в кінці минулого року.

В суботу, 11 грудня 2010 року в самому центрі Москви на Манежній площі за оцінкою правоохоронних органів, зібралось близько 5 тисяч молодих людей – представників різних співтовариств – від футбольних фанатів до прихильників націоналістичних організацій. Відбулась масова бійка, в якій постраждали близько 30 осіб. Приводом для безладів стало вбивство під час бійки 6 грудня уболівальника «Спартак» Єгора Свиридова. В середу, 15 грудня, міліція зупинила масові порушення громадського порядку в Москві. За різними даними всього було затримано від 800 до 1,2 тисячі осіб. Серед затриманих були і неповнолітні.

Дослідження натовпу на прикладі безладів на Манежній площі викликає ряд запитань: що об'єднує людей у натовпі – колективний розум чи спільний емоційний стан? Чи є анонімність в натовпі запорукою безкарності? Кому протидіяти, коли маєш справу з натовпом: колективному несвідомому чи активному ядру натовпу, яке провокує агресивність інших? Який психологічний портрет неповнолітнього учасника натовпу?

Футбольний фанатизм – унікальне явище, яке досягло значного розповсюдження. Більшість спортивних фанатів – молоді люди, які, як правило в своєму найближчому оточенні з різних причин не знайшли потрібного визнання і незадоволені своєю соціальною оцінкою та рівнем самореалізації. Футбол може бути тим самим засобом, за допомогою якого підліток, на його думку, може довести всім і самому собі, що він уже не дитина. Спочатку група неповнолітніх вболівальників

потрапляє на територію спортивної арени для отримання яскравих емоцій від захоплюючого спортивного видовища. Пізніше спортивний фанатизм, підкріплений агресією і відсутністю почуття відповідальності за власну поведінку, підштовхує підлітка до вчинення зухвалих дій. Спрацьовують психологічні механізми, визначені змістом поняття натовпу.

Основоположними соціально – психологічними школами масової стихійної поведінки людей є німецька школа психології народів (М. Лазарус, Г.Шттейнтель, В.Вундт) та франко – італійська школа психології мас (Г. Лебон, Г. Тард, В. Парето) [3, 6, 7]. В Україні спостерігається недостатність літератури, присвяченій проблемам масової стихійної поведінки людей, але деякі дослідження все ж ведуться через аналіз «паблік рілейшнз» та технологій виборів (Г. Почепцов, В. Королько, В. Бебик) [9].

Існує багато варіантів визначення змісту натовпу. Наведемо деякі з них.

«Толпа – это универсальное средство усреднения людей» – писав в своїй роботі Гюстав Лебон [6]. На думку Ю.А. Шерковина, натовп – це «контактная внешне не организованная общность, отличающаяся высокой степенью конформизма составляющих ее индивидов, действующих крайне эмоционально и единодушно» [8]. Натовп – велика група людей, охоплених однаковою негативною, руйнівною емоцією та об'єднаних лише прагненням до негайної дії. У цій неорганізованій спільності можлива наявність організованої групи (ядра), що провокує й спрямовує індивідуальну агресивність присутніх [5]. Кількісний склад натовпу як суттєву його характеристику визначає Ю.Б. Ірхін як «...10, 20 і більше людей» [4]. В інших джерелах кількісний склад натовпу взагалі не визначається.

Наведені визначення взаємодоповнюють себе. Уявлення людини про натовп, як правило, формується з її особистого досвіду. Так чи інакше, кожен хоча б одного разу був учасником натовпу, або спостерігав за ним з боку. Зростаючи кількісно, заряджаючись загальним настроєм, люди поступово утворюють неорганізоване скупчення або натовп. Тобто натовп загалом можна розглядати як сукупність людей, не пов'язаних між собою спільною конкретною метою і рольовою організацією, але які охоплені загальним настроєм і спільним центром уваги.

Одна і та ж людина в натовпі і поза ним може поводитись зовсім по-різному. Потрапляючи у натовп, людина переймає загальний настрій і починає діяти відповідно. Існує багато прикладів того, як звичайне скупчення людей досить швидко починає відчувати і думати однаково і стає некерованим. До того ж людина визнає, що поводить так неусвідомлено, незаплановано, просто, як всі. У натовпі «розчиняється» особистість. Доведено, що агресивність людини, яка навіть випадково опиняється у натовпі, зростає у кілька разів. Отримують волю приховані бажання, пригнічені потреби. Поведінка визначається однією – двома нескладними ідеями натовпу. Відомо, що найчастіше серед фанатів влаштовують бійки ті, які прийшли з групою товаришів. Перебування людини в натовпі, як правило, призводить до її деіндивідуалізації, схиляє до відмови від індивідуально-психологічних особливостей її діяльності. Отже, неповнолітній стає частиною безструктурної маси людей, позбавлених явно усвідомленої спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги.

Людина – істота соціальна, все життя вона шукає своє місце в соціумі, соціалізується. Підлітки, готуючись до дорослого життя, намагаються самоідентифікувати себе для успішного виконання різних соціальних ролей. Демонстративна поведінка – це виклик суспіль-

ству і спосіб вираження власної індивідуальності. Внутрішнє «Я» підлітка вразливе, непевне і потребує підтримки і захисту сильного «Ми». Тому підлітки часто організуються в групи за інтересами, переймаючи субкультуру групи. Неповнолітній приймає систему переконань, цінностей і норми поведінки оточення та активно використовує їх. В двох різних груп буде різна субкультура.

Поведінка неповнолітніх спортивних уболівальників характеризується наявністю ознак футбольної субкультури. Це система, відкрита до появи нових ідей, приналежність до якої визначається прив'язаністю до футболу, схожим стилем життя, наявністю клубної атрибутики, особливого розмовного стилю (футбольний сленг), манери одягатися та поводитись (використання гасел, девізів, складання футбольних гімнів, переспівок).

Одним з домінуючих мотивів поведінки і діяльності неповнолітнього є потреба у самоствердженні, у необхідності зайняти належне місце серед однолітків, у рівноправному спілкуванні з дорослими. Підлітком бути неймовірно важко: потрібно постійно доводити оточуючим і самому собі, що ти вже не дитина. Коли виникає уявлення про себе як про людину, яка переступила рубіж дитинства, зв'язується небажання підлаштуватися під норми поведінки, правила, обмеження, мораль послууху, які існують для дітей і є ознакою несамоствердженості, нерівноправності з дорослими. Підліток прагне отримати визнання і авторитет серед ровесників, розуміючи, що для цього він повинен відповідати очікуванням однолітків. Потреба у самоствердженні настільки сильна, що спонукає до вчинення неповнолітнім дій, протилежних власним морально – етичним принципам і може призвести до порушень суспільних норм поведінки. В його контактній групі виробляється власна система критеріїв оцінювання поведінки і особистості людини, відбувається переоцінка цінностей, формуються нові уявлення і вимоги до оточуючої дійсності, які є не завжди високоморальними. В результаті його самоствердження набуває нового рівня розвитку. Неповнолітній, як правило, керується групувальною мотивацією. Відношення до власних дій – поверхове і ситуативне.

За даними наукових досліджень, при проведених різних спортивно – масових заходів серед спортивних фанатів і уболівальників є близько 5% явних та потенційних лідерів [10].

Самооцінка в мотивації поведінки таких неформальних лідерів набуває більшого значення, ніж оцінка оточення. Формування власної позиції (навіть недостатньо стійкої і узагальноної) є суттєвим чинником їх мотивації і поведінки. Такий неповнолітній часто має завищений рівень домагань і особливо гостро переживає невдачі, викликані невідповідністю між його цілями і можливостями, оскільки часто береться за справи, до яких він не готовий. Індивідуалістична спрямованість підлітка буде направляти на задоволення власних потреб, на особисте самоствердження. Суспільство, інтереси інших людей будуть цікавити його опосередковано, через призму власних інтересів.

У загальному вигляді поведінка неповнолітніх спортивних уболівальників під час футбольних матчів характеризується наступними особливостями:

- наявність актуальної потреби підлітка у самовираженні та визнанні;
- потреба у відчутті приналежності до окремої (футбольної) субкультури;
- підкорення груповому психологічному впливу поведінки і настрою оточуючих;
- потяг до нових емоційних переживань, до відчуття сили, впевненості, непереможності;
- категоричність в судженнях, відсутність гнучкого мислення;

- переважання конформного стилю поведінки, небажучість до думки ровесників;
- потреба у емоційній прив'язці і схваленні значимими (авторитетними) особами;
- відсутність власної впевненої життєвої позиції, достатнього соціального досвіду;
- несприйняття, упереджене ставлення до загальноприйнятих соціальних норм поведінки;
- схильність до ситуативного нервового піднесення, підвищеної активності, інтенсивних дій;
- специфічні реакції, викликані впливом алкоголю, наркотичних речовин чи психоемоційних факторів;
- втота, невідповідність процесів емоційного збудження і гальмування.

Від дитинства до зрілості перехідним є підлітковий вік, який супроводжується різними змінами в організмі, інтелектуальній та емоційній сферах дитини. Прояви негативних форм поведінки і конфліктність неповнолітніх є неминучими. Психоемоційна теорія З. Фрейда визначає, що наявність у підлітковому віці внутрішніх і зовнішніх конфліктів – норма, а випадки безконфліктного розвитку свідчать про різноманітні варіанти патологічного розвитку. Оскільки прагнення отримати статус дорослого закономірне для підліткового віку і життєво необхідне для повноцінного психічного та особистісного розвитку неповнолітнього, суспільство повинно правильно сприймати пов'язані з цим негативні вчинки і не перешкоджати проявам дорослості, а скеровувати їх енергію в позитивному напрямі.

Неправильно, якщо по відношенню до підлітків буде застосовуватись лише силовий вплив. Це буде спонукати до агресії інших підлітків, оскільки вони повторюють поведінку своїх ровесників. Потрібно думати про підвищення рівня культури, про орієнтацію та формування культурних зразків серед молоді. Якщо людина сформована і самодостатня, вона не ввійде до агресивного натовпу самотійно. Скоріше за все, емоційно зріла цілісна особистість намагатиметься уникати втрати почуття своєї індивідуальності, самоусвідомлення і страху оцінки своїх дій.

Футбол сьогодні відіграє особливу роль в формуванні поведінки неповнолітніх, їх правосвідомості, орієнтації на кращі особистісні якості футбольних кумирів. У підлітків, які захоплюються футболом, легше проходить перехідний період від дитинства до зрілості. Вони мають можливість реалізувати негативні переломні прояви не в умовах дому і школи, а на стадіоні. Задовольняється їх потреба в почутті дорослості, формується особистісна самотійність.

Враховуючи психологічні та психофізіологічні особливості дитячо-юнацького віку найбільш небезпечною особливістю правопорушної поведінки неповнолітніх спортивних уболівальників під час футбольних матчів є те, що вчинювані ними масові заворушення мають виражений масовидний характер та належать до тих видів правопорушень, які можливо вчинити лише у співучасті. Подібні дії загрожують життю та здоров'ю громадян, у тому числі – працівників ОВС, призводять до знищення і пошкодження майна.

Враховуючи нагальність зазначених проблем сьогодні відрізняється необхідність створення й забезпечення належного функціонування системи державної профілактики правопорушень неповнолітніх в футбольній сфері. Дії влади повинні бути спрямовані не на сферу реагування, а на фсферу попередження. Пріоритетними повинні бути превентивні заходи, направлені на попередження фактів вандалізму, футбольного хуліганства, втягнення неповнолітніх в екстремістські дії. Здається доцільним за кожним провідним футбольним клубом закріплення кураторів з числа співробітників міліції для профілактики правопорушень, які вчиняються на-

самперед неповнолітніми. В даній роботі необхідно, перш за все, заручитися підтримкою фанклубів команд, ветеранів, тренерів в футбольному середовищі, які працюють з молоддю. Слід розуміти, що бездіяльність в цій роботі з боку державних органів створить той вакуум, який обов'язково заповнить негативно налаштована організуюча сила, що підкорить собі підлітка. А сьогоднішній підліток – це завтра дорослий громадянин.

Суспільна небезпека масових заворушень, що вчиняють неповнолітні, пов'язана також з тим, що поді-

бні дії можуть дестабілізувати обстановку в країні, обумовити або бути пов'язаними з учиненням тяжких і особливо тяжких злочинів під впливом радикально налаштованих дорослих. Отже, науковий підхід до організації діяльності органів внутрішніх справ при виникненні групових порушень громадського порядку з боку неповнолітніх уболівальників, а також урахування психолого-педагогічних особливостей поведінки дітей і підлітків при їх скупченні, є актуальним і практично значущим завданням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агресивний натовп та методи протидії йому: навч. посібник / За ред. О.В. Тимченка. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – 106 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т.В. Ковальова. – Харків; Фоліо, 2005. – 767 с.
3. Вундт В. Задачи и методы психологии народов / В. Вундт // Социальная психология: хрестоматия. – М.: Из-во Терра, 1999. – 272 с.
4. Ірхін Ю.Б. Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань: Методичні рекомендації / Ю.Б. Ірхін. – К.: КНУВС, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 26 с.
5. Психологічне забезпечення діяльності працівників міліції під час проведення масових спортивних заходів: навч. посібник / Л.І. Казміренко, В.Г. Андросюк, В.Ц. Абрамян. – Чернівці: 2010. - 64 с.
6. Лебон Г. Психология масс / Г.Лебон. – М.: Из-во Терра, 2008. – 272 с.
7. Маккей Ч. Наиболее распространенные заблуждения и безумия толпы: пер. с англ. / Ч. Маккей. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 844 с.
8. Ольшанский Д.В. Политическая психология. Проблемы методологии, истории и теории. – СПб.: Питер, 2002.- 576 с.
9. Почепцов Г.Г. Национальная безопасность стран переходного периода / Г.Г. Почепцов. – М.: Центр, 1998. – 349 с.
10. Приходько І.І. Виявлення соціально-психологічних факторів динаміки натовпу, які визначають складність оперативної обстановки під час виконання службово-бойових завдань особовим складом внутрішніх військ МВС України / І.І. Приходько, С.В. Белай // Нормативно-правові та методологічні аспекти юридичної та оперативної психології: матеріали наук.-практ. семінару, Харків, 27 – 28 березня 2008 р. / Ін-т підготовки слідчих кадрів СБУ Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. – Х.: Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2008. – С. 135–140.